

„Derėtų nepamiršti, kad mūsų laikų užduotis susijusi ne vien su klimato kaita. Reikia žvelgti aukščiau ir giliau. Jeigu norime būti išties sąžiningi, turime pakeisti gyvenimo būdą šioje planetoje ir šitaip pakeisti viską.“

Rebecca Tarbotton, „Tropikų miškų veiklos tinklo“ vykdomoji direktorė, 1973–2012 m.¹

„Savo knygose vaizduoju išgalvotus žmones, kurie Golfo srovę padaro sūrią, suvaldo slenkančius Grenlandijos ledynus, siurbia vandenį iš vandenyno ir nukreipia į išdžiūvusius Sacharos ir Azijos telkinius, kad sukurtų druskingas negyvasias jūras, atplukdo iš Antarktidos šiaurės ištirpusių ledynų vandenį, kad turėtų gėlojo vandens, genetiškai modifikuoja bakterijas, kad iš medžio šaknų išgautų kuo daugiau anglies, kilsteli Floridą per 30 pėdų** virš jūros lygio ir (tai užvis sunkiausia) iš esmės pakeičia kapitalizmą.“

Mokslinės fantastikos rašytojas Kimas Stanley Robinsonas, 2012 m.²

* *Rainforest Action Network*. (Angl.)

** 9,14 m. (Red. past.)

TURINYS

IVADAS. Šiaip ar taip, viskas keičiasi.....**11**

PIRMA DALIS. NETINKAMAS LAIKAS

PIRMAS SKYRIUS. Kas teisybė, tas teisybė: revoliucinė klimato kaitos galia.....**39**

ANTRAS SKYRIUS. Išvežamasis kapitalas: kaip laisvosios rinkos
fundamentalizmas padėjo perkaitinti planetą.....**69**

TREČIAS SKYRIUS. Vieša ir apmokėta: ideologinių trukdžių kurti kitokią
ekonomiką įveikimas.....**97**

KETVIRTAS SKYRIUS. Planavimas ir draudimas: pliaukštelėjimas neregima ranka,
judėjimo įkūrimas.....**119**

PENKTAS SKYRIUS. Kas slypi už gavybos: susidūrimas su klimato kaitos
neigėjais.....**154**

ANTRA DALIS. MAGINIS MĄSTYMAS

ŠEŠTAS SKYRIUS. Vaisiai, o ne šaknys: pragaištingas stambaus verslo ir
Didžiųjų žaliųjų susilieėjimas.....**179**

SEPTINTAS SKYRIUS. Jokio Mesijo: žalieji milijardieriai mūsų neišgelbės.....**215**

AŠTUNTAS SKYRIUS. Saulės pritemdymas: taršos sprendimas yra... tarša?.....**238**

TREČIA DALIS. ŠIAIP AR TAIP, PRADEDAME

DEVINTAS SKYRIUS. „Blokada“: naujieji klimato kariai.....	271
DEŠIMTAS SKYRIUS. Meilė išgelbės šią vietą: demokratija, investavimo atitraukimas ir ligšiolinės pergalės.....	309
VIENUOLIKTAS SKYRIUS. Kur Jūsų kariuomenė? Vietos žmonių teisės ir mūsų galia laikytis duoto žodžio.....	335
DVYLIKTAS SKYRIUS. Visų mūsų dangus: bendra atmosfera ir mūsų pajėgumas sumokėti skolas.....	354
TRYLIKTAS SKYRIUS. Teisė atkurti: perėjimas nuo iškastinio kuro gavybos prie atsinaujinančios energijos šaltinių.....	382
IŠVADOS. Šuolio metai: kaip tik pakanka laiko neįmanomam.....	409
IŠNAŠOS.....	427
PADĖKOS.....	493
ASMENVARDŽIŲ RODYKLĖ.....	499

ŠIAIP AR TAIP, VISKAS KEIČIASI

„Dauguma klimato kaitos prognozių byloja, kad ateities pokyčiai – išmetamųjų dujų sukeltas šiltnamio efektas, vidutinės temperatūros padidėjimas ir jo padariniai, pavyzdžiui, jūros lygio pakilimas – vyks pamažu, vis stipriau ir smarkiau. Dėl dabartinio išmetamųjų dujų kiekio šoktelės temperatūra, o dėl to vis labiau kils jūros lygis. Tačiau su klimatu susiję geologiniai duomenys pateikia pavyzdžių, kai labai mažas vieno klimato komponento pokytis sukelia staigių visos sistemos, kaip visumos, pasikeitimą. Kitaip tariant, vidutinei pasaulio temperatūrai kirtus tam tikrą slenkstį, gali įvykti staigių, nenumatytų ir iš esmės nebeatitaisomų pokyčių, itin griaunančių ir visa apimančių. Taigi, net jei ir nebeišmestume į atmosferą papildomo CO₂ kiekio, nesustabdomi procesai jau yra prasidėję ir vyksta. Tai primena staigių klimato stabdžių ir vairo gedimą, kai nebepajėgiame išspręsti problemos ir suvaldyti jos padarinių.“

Amerikos mokslo pažangos asociacijos* – didžiausios pasaulyje mokslininkų bendruomenės – pranešimas, 2014 m.¹

„Man patinka išmetamųjų dujų kvapas.“

Sarah Palin, 2011 m.²

Vidaus telefonu pranešama: gal 3935 skrydžio keleiviai, pagal tvarkaraštį turintys nuskristi iš Vašingtono miesto į Pietų Karolinoje esantį Čarlstoną, malonėtų susirinkti savo rankinį bagažą ir išlipti iš lėktuvo.

Keleiviai nulipo trapu ir susibūrė ant įkaitusios asfaltuotos dangos. Čia jie išvydo šį tą neįprasta: JAV oro linijų lėktuvo ratai buvo nugrimzdę į juodą dangą taip, lyg ji būtų nesukietėjęs cementas. Ratai iš tiesų buvo taip

* *American Association for the Advancement of Science – AAAS.* (Angl.)

giliai įsmigę, kad lėktuvo ištraukti atriedėjęs sunkvežimis negalėjo jo pajudinti. Oro linijų vadovybė vyłėsi, kad išlipus trisdešimt penkiems skrydžio keleiviams lėktuvas taps lengvesnis ir bus įmanomą jį ištraukti. Deja. Vienas keleivis į internetą įkėlė nuotrauką ir parašė: „Kodėl mano skrydis atšauktas? Nes Vašingtono valstijoje taip karšta, kad keturi mūsų lėktuvo ratai nugrimzdo į pakilimo tako dangą.“³

Galop ištraukti lėktuvo atvažiavo didesnė ir galingesnė mašina, ir šįkart jai pavyko; lėktuvas galiausiai išskrido – trimis valandomis vėliau, negu buvo numatyta pagal tvarkaraštį. Oro linijų atstovas spaudai dėl šio incidento apkaltino „labai neįprastą temperatūrą“.⁴

2012 m. vasarą temperatūra tikrai buvo neįprastai aukšta (tokia ji buvo ir prieš metus, ir po metų). Ne paslaptis, kodėl: kaltas besaikis iškastinio kuro deginimas, JAV oro linijoms būtinas ir ryžtingai jų vykdomas, nors dėl to tenka kęsti suminkštėjančio pakilimo tako nepatogumus. Ironiška, jog iškastinio kuro deginimas taip radikaliai keičia mūsų klimata, kad ta kaita jau trukdo mums jį deginti, bet tai nesukliudė 3935 skrydžio keleiviams vėl susėsti į lėktuvą ir išskristi. Klimato kaita per joki svarbesnį naujienų reportažą, nušviečiantį šį įvykį, nebuvo paminėta.

Nesu nusiteikusi šių keleivių smerkti. Visi mes, pasidavę vartotojiškam gyvenimo būdui, kad ir kur būtume įsikūrę, metaforiškai esame tie 3935 skrydžio keleiviai. Susidūrę su krize, keliančia grėsmę mūsų, kaip gyvybės formos, ir mūsų kultūros išlikimui, ir toliau tęsiame tą pačią veiklą, sukėlusią šią krizę, tik įdėdami dar daugiau pastangų, dar uoliau plušėdami. Kaip tos oro linijos, atsiuntusios sunkvežimį su galingesniu varikliu, kad ištrauktų asfalte įklimpusį lėktuvą, globali ekonomika padidina veiklos riziką ir pereina nuo tradicinių iškastinio kuro rūšių prie kur kas pavojingesnio varianto – bitumo iš Albertos bituminio smėlio, naftos gręžinių vandenynų gelmėse, skalūninių dujų, kurioms išgauti pasitelkiamas hidraulinis uolienu skaldymas, anglies, gautos išsprogdinus kalnus, ir panašiai.

O kiekviena pernelyg didelė gamtos katastrofa sukelia vis didesnę grėsmę toms pramonės šakoms, kurios labiausiai prisideda prie klimato šilimo. Tarkim, tai 2013 m. didžiulis potvynis Kalgaryje, palikęs Albertos bituminį smėlį kasančių naftos kompanijų vadovus be žado ir privertęs paleisti darbuotojus namo, mat degiuosius naftos produktus gabenęs traukinys pakibo ant apgriauto tilto krašto. Arba 2012 m. sausra, kuri taip išdžiovinò Misisipės upę, kad smarkiai krito vandens lygis, todėl naftą ir anglį plukdančios baržos keletą dienų nebeįstengė net pajudėti ir laukė, kol kariuomenės inžinieriai pagilins vagą (jie turėjo tam deramų lėšų, skirtų pernykščio potvynio padariniams likviduoti toje pačioje vietoje). Arba kitoje šalies dalyje anglimis

kūrenamos jėgainės laikinai uždarytos, nes vandentiekiai, kurių vandeniui aušinami mechanizmai ir įrenginiai, arba buvo pernelyg išdžiūvę, arba vanduo juose buvo per karštas (o kartais ir viena, ir kita).

Aš neigiau klimato kaitą ilgiau, negu norėčiau pripažinti. Aišku, žinojau, kad tai vyksta. Skirtingai nei Donaldas Trumpas ir „Tea party“ judėjimo dalyviai, neteigiau, kad žiemos buvimas vis dar įrodo, jog klimato šilimas yra melagingas gandas. Bet nesigilinau į smulkmenas, tik permesdavau akimis daugumą naujienų ir istorijų, ypač išties gąsdinančių. Sakiau sau, kad šis mokslas man per sudėtingas ir kad tuo rūpinasi aplinkosaugininkai. Blizgi kortelė, liudijanti, kad esu „elitinė“, dažnai skraidanti, kelevė, ir toliau nebadė man akių.

Dauguma mūsų pasiduoda tokiam klimato kaitos neigimui. Mes pažvelgiame į ją sekundės dalelytę ir nūsukame. Arba suvokiame tiesą, ir išsyk ją paverčiame juokeliu („ir vėl Apokalipsės ženklai!“). Ir tai tėra kita nusigręžimo forma.

Arba matome, bet guodžiamės pasakojimais, kokie žmonės protingi ir kaip jie sukurs technikos stebuklą, kuris saugiai susiurbs anglies dioksidą iš dangaus arba stebuklingai sumažins saulės karštį. Tai, kaip supratau atlikdama tyrimą šiai knygai, irgi yra viena iš nusigręžimo formų.

Arba regime ją, bet stengiamės būti perdėm racionalūs („kadangi tas tiek daug kainuos, efektyviau susitelkti į ekonomikos plėtrą negu į klimato kaitą, nes turtas yra geriausia apsauga nuo ekstremalios oro temperatūros“), lyg turėdamas kišenėje keliais doleriais daugiau pajusi didelį skirtumą, kai tavo miestas atsidurs po vandeniu. Tai irgi yra būdas nusukti akis į šalį nuo problemos, jei esi politikos strategas.

Arba ją regime, bet sakome sau, kad esame pernelyg užsiėmę ir negalime rūpintis tokiu tolimu ir abstrakčiu reikalu, – nors matome vandenį Niujorko miesto metro ir žmones, užsilipusius ant stogų Naujajame Orleane, ir žinome, jog niekas nėra saugus, o užvis mažiausiai tie, kurie pažeidžiamiausi. Nors tai suprantama, tokia laikysena – irgi tam tikra nusigręžimo forma.

Arba regime ją, bet sakome sau, kad nieko negalime padaryti, tik susitelkti į save. Medituoti, apsipirkinėti ūkininkų turgeliuose ir liautis vairavę automobilį, – o pamirštame, jog galime pamėginti iš tikrųjų pakeisti tas sistemas, kurios neišvengiamai mus stumia į krizę, mat ten per daug „blogos energijos“ ir mums nepavyks. Ir iš pradžių atrodo, jog tai regime, nes tokie gyvenimo būdo pokyčiai išties yra dalinis problemos sprendimas, bet vis tiek liekame vieną akį užmerkę.

Arba gal mes iš tiesų ir regime, bet paskui būtinai pamirštame. Prisimeiname ir vėl pamirštame. Klimato kaita tokia yra: labai sunku itin ilgai išlaikyti galvoje mintis apie ją. Mes įsisukame į šį keistą nuolatinio prisiminimo

ir pamiršimo ratą, apima tam tikra ekologinė amnezija dėl visiškai pagrištų priežasčių. Neigiame ją, nes bijome, kad, išsileidę šios krizės realybę į savo gyvenimą, turėsime viską keisti. Ir esame teisūs.⁵

Žinome, kad jei ir toliau eisime šiuo keliu, – metai po metų didinsime išmetamųjų dujų kiekį, – klimato pokyčiai pakeis visą mūsų pasaulį. Didmiesčiai tikriausiai bus užtvindyti ir atsidurs po vandeniu, senovės kultūras praris jūros, labai didelė tikimybė, kad mūsų vaikai didumą gyvenimo vien tik bėgs ir gelbėsis, ir mėgins atkurti tai, ką nusiaubė baisios audros ir neregėtos sausras. Ir kad sulauktume tokios ateities, mums nereikia nieko daryti, nė pirštelio pajudinti. Tik toliau tęsti tai, ką darome dabar, nesvarbu, ar manome, kad technika išgelbės pasaulį, ar puoselėjame savo daržus, ar sakome sau, kad esame pernelyg užsiėmę ir nepajėgūs šios problemos įveikti.

Mums tereikia *nereaguoti* į klimato kaitą kaip į visa žlugdančią krizę. Tereikia neigti, kaip labai esame išsigandę. Ir tada pamažu atsidursime ten, kur būti labiausiai bijome ir nuo ko taip stengėmės nusukti akis. Tam nereikia jokių papildomų pastangų.

Yra būdų išvengti šios niūrios ateities arba bent jau ją sušvelninti. Tačiau tai reikalauja visa apimančių pokyčių. Mums, dideliems vartotojams, tai reiškia pakeisti gyvenimo būdą, ekonomikos veikimo būdą, netgi pasakojimą apie mūsų vietą šioje Žemėje. Gera naujiena ta, kad daugelis tokių pokyčių tikrai nėra katastrofiški. Dauguma jų – netgi žavūs ir jaudinantys. Bet aš ilgai to nesupratau.

Tiksliai prisimenu, kada lioviausi sukti akis į šalį ir išsižiūrėjau į klimato kaitą ar bent jau kada pirmą kartą leidau savo žvilgsniui ilgėliau ties ja apsisototi. Tai nutiko 2009 m. balandį Ženevoje, kur susipažinau su Bolivijos ambasadore Pasaulio prekybos organizacijoje (PPO)*, – tuo metu tai buvo stulbinamai jauna moteris, vardu Angelica Navarro Llanos. Kadangi Bolivija – varginga šalis, turinti mažai lėšų tarptautiniams reikalams, Navarro Llanos rūpinosi ne tik prekyba, bet ir klimato kaita. Per pietus tuščiame kinų restorane ji man paaiškino (lazdelėmis brėždama pasaulyje išmetamų į orą teršalų trajektoriją), jog klimato kaitą suvokia kaip siaubingą grėsmę savo tautai, bet kartu ir galimybę.

Ji yra grėsmė dėl akivaizdžių priežasčių: Bolivija labai priklausoma nuo ledynų, iš kurių gauna geriamąjį ir laistomąjį vandenį, o tie baltakepuriai kalnai, besistiebiančys it bokštai virš sostinės, jau pavojingu greičiu pilkšvėja ir rusvėja. Navarro Llanos sakė, jog galimybė yra tokia: kadangi tokios šalys kaip Bolivija beveik neprisidėjo prie oro taršos padidėjimo, jos tapo „klimato kreditorėmis“, vadinasi, gali gauti pinigų ir technikos iš didesnių šalių teršė-

* World Trade Organization – WTO. (Angl.)

jų, kad likviduotų siaubingus klimato kaitos sukeltų katastrofų nuostolius ir pradėtų eiti žaliosios energijos taku.

Neseniai Navarro Llanos pasakė kalbą JTO klimato konferencijoje, ten išskėlė turto paskirstymo problemą, ir dabar davė man savo pranešimo egzempliorių. Jame rašoma: „Milijonai žmonių, gyvenančių mažose salose, besivystančiose šalyse, priėjimo prie jūros neturinčiose šalyse, kartu ir pažeidžiamos bendruomenės Brazilijoje, Indijoje, Kinijoje, visame pasaulyje, kenčia padarinius, prie kurių neprisidėjo... Jeigu norime per artimiausią dešimtmetį pažaboti taršą, mums reikia tokios visa apimančios mobilizacijos, kokios žmonijos istorijoje dar nebuvo. Mums reikia Marshallo plano Žemei*. Pagal šį planą neregėtu mastu turi būti mobilizuotas finansų ir technologijų paskirstymas. Kiekvienoje šalyje turi būti tokios technikos, kad tarša tikrai sumažėtų, o žmonių gyvenimo kokybė pagerėtų. Ir tam teturime dešimt metų.“⁶

Žinoma, Marshallo planas Žemei būtų labai brangus – šimtai, jei ne tūkstančiai milijardų dolerių (Navarro Llanos nenorėjo įvardyti skaičiaus). Ir galima pamanyti, kad tokia kaina neleidžia net pradėti jo įgyvendinti – juk buvo 2009-ieji, pasaulinės finansų krizės apogėjus. Vis dėlto slegianti griežto taupymo logika – bankininkų skolų permetimas ant žmonių pečių, mažinant viešąjį sektorių ir atleidžiant darbuotojus, uždarant mokyklas ir panašiai, – kol kas nebuvo normuota. Tad krizė, užuot padariusi Navarro Llanos idėjas mažiau įtikimas, turėjo priešingą poveikį.

Neseniai matėme, kaip akimirksniu buvo rasta daugybė milijardų dolerių, kai mūsų elitas nusprendė paskelbti krizę. Mums buvo pasakyta: jei leisime bankams žlugti, žlugs visa ekonomika. Tai buvo kolektyvinio išlikimo reikalas, tad pinigų reikėjo rasti. Ta proga išryškėjo dar didesnės apgaulės, būdingos mūsų ekonominei sistemai. (Reikia pinigų? Prispausdinkite!) Prieš kelerius metus šalių vyriausybės laikėsi panašaus požiūrio į visuomenės finansus – po Rugsėjo 11-osios teroristų atakų. Daugeliui Vakarų šalių, prirėkus sukurti vidaus saugumo ir priežiūros sistemą ir kariauti užsienyje, biudžetas nebeatrodė problema.

Klimato kaitos mūsų lyderiai niekada nelaikė krize, nepaisydami to, kad ji gali suniokoti mūsų gyvenimus kur kas labiau nei žlugę bankai ar sugriuvę pastatai. Sumažinti šiltnamio efektą, oro taršą taip, kaip mums liepia mokslininkai, būtina tam, kad gerokai sumažintume katastrofos riziką, bet jų paliepimas laikomas vien švelniu patarimu, pasiūlymu, kurio galima ir nepaisyti. Aišku, kas laikoma krize, nulemia valdžia ir prioritetai, be to, ir

* Pagalbos Europai per Šaltąjį karą programa, kurią po Antrojo pasaulinio karo pristatė JAV generolas ir politikas J. Marshallas. (Vert. past.)

faktai. Bet neturėtume likti tik žiūrovai: ne vien politikai turi galią paskelbti krizę. Ją paskelbti gali ir paprastų žmonių judėjimai.

Vergovės britų ar amerikiečių elitas irgi nelaiškė krize tol, kol abolicionizmas ją tokia pavertė. Rasinė diskriminacija neatrodė krizė tol, kol pilietinių teisių judėjimas ją tokia pavertė. Lyčių diskriminacija neatrodė krizė tol, kol feminizmas privertė ją pripažinti. Apartheidas neatrodė krizė tol, kol antiapartheido judėjimas jį šitaip įvardijo.

Lygiai taip, jeigu dauguma mūsų liautųsi sukę akis į šalį ir nuspręstų, kad klimato kaita yra krizė, verta Marshallo plano lygmens reakcijos, ji tokia ir taptų, ir politikai privalėtų reaguoti: skirti tam lėšų, pažaboti laisvąją rinką, kurios taisyklės tampa itin lanksčios, kai pavojuje atsiduria elito interesai. Mes retkarčiais suvokiame šią galią, kai krizė kuriam laikui iškelia klimato pokyčius mums į pirmą planą. „Pinigai nėra kliūtis stengiantis padėti. Kad ir kiek pinigų reikės, jie bus skirti“, – pareiškė britų premjeras Davidas Cameronas, Ponas Griežtasis Taupymas, kai nemažai šios šalies vietovių atsidūrė po vandeniu per 2014 m. potvynį ir visuomenė įtūžo, esą ši vyriausybė nesisingia labiau pagelbėti.⁷

Klausydamosi, kaip Navarro Llanos aiškina, kas laukia Bolivijos, pradėjau suprasti, kaip klimato kaita – jeigu suvokiame ją kaip neišvengiamybę šioje planetoje, kaip tuos potvynius ir vandens lygio kilimą, – gali tapti žmoniją pažadinančia jėga, ne tik apsaugančia mus nuo išorinių oro permainų, bet ir paliekančia gyventi visais atžvilgiais saugesnėse ir teisingesnėse visuomenėse. Lėšos, kurių reikia, kad sparčiai atsisakytume iškastinio kuro ir pasirengtume artėjančioms sunkioms oro sąlygoms, gali išgelbėti iš skurdo didumą žmonijos, padėdamos suteikti trūkstamų paslaugų, pradėdant gėluoju vandeniu ir baigiant elektra. Tai ateities vizija, kuri gerokai pranoksta vien tik išlikimą ar klimato pokyčių ištvėrimą, „sušvelninimą“ ar „prisitaikymą“ prie jų, kalbant niūria JT kalba. Tai vizija, kai mes kolektyviai pasinaudojame šia krize tam, kad mūsų padėtis taptų geresnė, nei yra dabar.

Po šito pokalbio aš supratau, kad nebebijau pasinerti į mokslinę klimato kaitos grėsmės realybę. Nebevengiau straipsnių ir mokslinių studijų, pradėjau skaityti viską, ką tik įstengiau rasti. Nebepermečiau šios problemos aplinkosaugininkams, nustoju sau kartoti, esą tai kieno nors kito problema, kitų užduotis ir darbas. Ir kalbėdamasi su vis gausesnio judėjimo už klimato teisingumą* dalyviais, pradėjau suvokti, kaip klimato kaita galėtų tapti teigiamų pokyčių katalizatoriumi – kaip ji galėtų tapti geriausiu argumentu, kokį tik yra turėję kovotojai už pažangą, reikalaudami atkurti ir atgaivinti vietines

* Šis terminas, vartojamas požiūriui į klimato kaitą kaip į etinę problemą išreikšti, aiškina, kaip jos padariniai ir poveikis susiję su teisingumu – ir aplinkos, ir socialiniu. (Vert. past.)

ekonomikas, išplėsti savo demokratijas iš žlugdančių korporacijų įtakos, užkirsti kelią naujoms kenksmingoms laisvosios prekybos sutartims ir perrašyti senas, investuoti į apleistą viešąją infrastruktūrą – žmonių pervežimą ir prieinamus būstus; susigrąžinti tokias esmines komunalines paslaugas kaip energetika ir vandens tiekimas ir tapti jų šeiminingais; pertvarkyti paliegiusią mūsų žemės ūkio sistemą į kur kas sveikesnę; atverti sienas imigrantams, kurie priversti persikelti dėl klimato kaitos padarinių; galiausiai gerbti vietos gyventojų teises į jų gimtąją žemę – visa tai padėtų užbaigti didžiulę groteskišką nelygybę, vyraujančią mūsų tautose ir tarp jų.

Ir pradėjau matyti ženklus – naujas koalicijas ir naujus argumentus, rodančius, kaip, visus šiuos ryšius suvokus plačiau, neišvengiama klimato krizė galėtų padėti pamatą dideliame judėjime – tokiam, kuris suaustų visus iš pažiūros atskirus klausimus ir problemas į vientisą pasakojimą, kaip apsaugoti žmoniją nuo suniokojimo, sukkelto tiek žiauriai neteisingos ekonominės sistemos, tiek ir destabilizuotos klimato ekosistemos. Parašiau šią knygą, nes priėjau prie išvados, jog veikla, susijusi su klimatu, galėtų tapti tokiu retu katalizatoriumi.

ŽMONIJOS SUKRĖTIMAS

Bet parašiau šią knygą dar ir dėl to, kad klimato kaita gali paskatinti įvairias labai skirtingas ir kur kas mažiau pageidautinas socialines, politines ir ekonomines permainas.

Pastaruosius penkiolika metų nugyvenau pasinėrusi į tyrimus apie visuomenes, patiriančias kraštutinius sukrėtimus, šoką, sukeltą ekonomikos nuosmukio, akcijų kritimo, gamtos nelaimių, teroristų atakų ir karų. Ir paanalizavau, kaip keičiasi visuomenės šiais didžiulių stresų laikotarpiais. Kaip tie įvykiai keičia kolektyvinę jauseną dėl to, ką įmanoma padaryti, į gera, bet dar labiau į bloga. Jau esu rašiusi ankstesnėje savo knygoje *Šoko doktrina (The Shock Doctrine)**, kad pastaruosius keturis dešimtmečius korporacijos savanaudiškai ir nuolat pasinaudodavo įvairiomis krizėmis, kad prastumtų politiką, padedančią praturtėti elito grupei – panaikinančią reguliavimą ir taisykles, apribojančią visuomenines lėšas ir privatizuojančią viešąjį sektorių. Tos krizės taip pat suteikė dingstį imtis griežtų kraštutinių priemonių, šurkščiai pažeidžiančių žmogaus pilietines teises ir laisves.

Yra daugybė ženklų, jog klimato kaita nebus išimtis, ir jos krizė, užuot paskatinusi ieškoti protingo sprendimo, kuris išties galėtų apsaugoti mus nuo

* Naomi Klein, *Šoko doktrina: katastrofų kapitalizmo iškilimas*, Vilnius: kitos knygos, 2009. (Red. past.)

katastrofiško šilimo ir apginti nuo neišvengiamų nelaimių, vėl bus panaudota taip, kad dar daugiau lėšų suplauktų į 1 proc. žmonijos rankas. Jau galima išvystyti ankstyvuosius šio proceso etapus. Bendri viso pasaulio miškai paversti privačiais medžių ūkiais ir saugomi taip, kad jų savininkai gali rinkti vadinamuosius „anglies kreditus“, – naudinga suktybė, kurią vėliau panagrinėsiu. Klesti prekyba „būsimais orais“, leidžianti kompanijoms ir bankams išlošti iš oro pokyčių, tarsi mirtinos nelaimės ir katastrofos būtų Las Vegaso azartiniai lošimai (2005–2006 m. oro išvestinių finansinių priemonių rinka pasipelnė penkeriopai, nuo 9,7 mlrd. iki 45,2 mlrd. dolerių). Pasaulinės draudimo bendrovės uždirba milijardus, pardavinėdamos naujas apsaugos schemas besivystančioms šalims, kurios beveik niekuo neprisidėjo prie klimato krizės, bet kurių infrastruktūrą nepaprastai pažeidžia jos padariniai.⁸

Ir atvirumo akimirka gynybos milžinė, ginklų kompanija „Raytheon“, aiškino: „Verslo plėtrai atsivers didesnės galimybės, pasikeitus vartotojų, prisiderinančių prie klimato kaitos, elgesiui ir poreikiams.“ Šios galimybės susijusios ne tik su didesniu kompanijos privatizuotų nelaimių likvidavimo paslaugų poreikiu, bet ir su „jos karinių produktų ir paslaugų poreikiu, nes sausros, potvyniai ir audros, vis dažnesni dėl klimato kaitos, gali paskatinti labiau susirūpinti saugumu.“⁹ Tai verta prisiminti, kai suabejoti šios krizės neišvengiamybe: privačios nereguliarios kariuomenės jau mobilizuojamos.

Sausros ir potvyniai atveria įvairiausias verslo galimybes, pagrįstas ne tik vis didesniu poreikiu turėti vyrų su šautuvais. 2008–2010 m. buvo gautas 261 leidimas „klimatui atspariam“ derliui auginti – iš sėklų, kurios atsparios ekstremalioms klimato sąlygoms, bent 80 proc. šių leidimų gavo šešios žemės ūkio pramonės milžinės, tarp jų „Monsanto“ ir „Syngenta“. O uraganas „Sendi“ atnešė netikėtą sėkmę Naujojo Džersio nekilnojamojo turto plėtros verslininkams, kurie gavo milijonus dolerių naujoms statyboms menkai apgriautose vietovėse, nors jis tebeliko tikras košmaras smarkiai sugriautų daugiabučių gyventojams, tas pat nutiko ir po uragano „Ketrina“, nusiaubusio Naująjį Orleaną.¹⁰

Ir tai, ką čia parašiau, nestebina. Rasti naujų būdų privatizuoti bendrąjį turtą, bendrąsias naudmenas, ir pasipelnėti iš katastrofų – tam ir sukurta mūsų dabartinė ekonominė sistema; palikta likimo valiai, be priežiūros, ji nieko daugiau ir negeba. Tačiau šoko doktrina nėra vienintelės žmonių reakcijos į krizę būdas. Mes visi pastaraisiais metais tapome liudytojais, kai finansinė krizė, 2008 m. prasidėjusi Volstrite, nuvilnijo per pasaulį. Staiga pašokusios maisto kainos sudarė sąlygas kilti „Arabų pavasariui“. Griežto taupymo ir diržų veržimosi politika įkvėpė masinį judėjimą Graikijoje ir Ispanijoje, Čilėje ir JAV, ir Kanadoje – Kvebeke. Daugelis mūsų vis labiau

priešinamės tiems, kurie ciniškai pasinaudojo krize ir apiplėšė viešąją sferą. Ir vis dėlto šie protestai parodė, jog nepakanka ištarti „Ne“. Kad opoziciniai judėjimai nuveiktų daugiau, ne tik išžiiebtų ir paskui „perdegtų“, jie turi susikurti visa apimančią viziją, kas galėtų pakeisti mūsų žlungančią sistemą, o kartu nusibrėžti strategiją, kaip šių tikslų pasiekti.

Pažangos šalininkai dažniausiai žino, kaip tai padaryti. Esama populistinės istorijos, kaip laimimos didelės socialinio ir ekonominio teisingumo pergalės, įsisiūbavus krizėms. Garsiausia jų – „Naujojo kurso“* politika po rinkos žlugimo 1929 m. ir daugybės socialinių programų sukūrimas po Antrojo pasaulinio karo. Tokios strategijos ir politikos buvo populiarios ir taip mėgstamos balsuotojų, kad nebuvo sunku įtvirtinti jas įstatymiškai ir nereikėjo jokios autoritarinės apgaulės, kaip, pagrįsdama dokumentais, rašiau savo knygoje *Šoko doktrina*. Svarbiausia buvo sukurti galingą paprastų žmonių judėjimą, pajėgiantį pasipriešinti žlungančios dabartinės padėties gynėjams, ir tai pareikalavo teisingiau padalyti kiekvienam po ekonomikos pyrago gabalą. Keli tokio tebesitęsiančio istorinio paveldo momentai: visuomeninis sveikatos draudimas daugelyje šalių, senatvės pensijos, subsidijuojami gyvenamieji būstai, visuomeniniai meno rėmimo fondai.

Esu įsitikinusi, jog klimato kaita atveria dar didesnes istorines galimybes. Įgyvendindami taršos sumažinimo iki mokslininkų rekomenduojamo lygio projektą, vėl turime progą pateikti strategiją, kuri pagerintų gyvenimą, panaikintų atotrūkį tarp vargšų ir turtuolių, sukurtų daugybę gero darbo vietų ir pagyvintų demokratiją. Užtuot tapusi kraštutine šoko doktrinos išraiška – nauju išteklių grobimo ir represijų siautuliu, – klimato kaita gali tapti žmonijos sukrėtimu, smūgiu iš apačios. Ji gali paskirstyti valdžią daugeliui žmonių, o ne sutelkti ją mažumos rankose, radikaliai išplėsti bendrąsias naudas, bendrą turta, o ne išparduoti jį dalimis. Ir ten, kur dešiniųjų pažiūrų šoko gydytojai pasinaudoja kritiška padėtimi (ir realia, ir dirbtine), kad priimtų strategijas, kurios mus stumia į krizę, šiuose puslapiuose aptariamos permainos veiktų kaip tik priešingai: jos pasiektų esmines priežastis, kodėl vieną po kitos patiriame krizes, ir paliktų mums palankesnę gyventi klimatą nei tas, kurio link judame dabar, kur kas teisingesnę ekonomiką nei ta, kurią turime dabar.

Tačiau kol kurie nors šių pokyčių įvyks – kol mes patikėsime, jog klimato kaita pajėgi pakeisti ir mus, – visų pirma turime nuo jos nebenusigręžti.

„Jūs deratės visą mano gyvenimą“, – pasakė Kanados koledžo studentė Anjali Appadurai, žvelgdama į valstybių derybininkus, 2011 m. susirinkusius į JT klimato konferenciją Durbane, Pietų Afrikoje. Ir ji nesutirštino

* „New Deal“. (Angl.)

spalvų. Pasaulio šalių vyriausybės jau daugiau kaip du dešimtmečius kalba apie klimato kaitos prevenciją; jos pradėjo derybas tada, kai Anjali, dabar jau dvidešimt vienu metų mergina, gimė. Ir vis dėlto, kaip ji išdėstė savo įsimintinoje kalboje apie konvencijos pamatus, pasakytoje susirinkusių jaunuolių vardu: „Per tą laiką jūs nepajėgėte įvykdyti savo įsipareigojimų, nepasiekėte tikslų ir sulaužėte savo pažadus.“¹¹

Tiesą sakant, tarpvyriausybėnė organizacija, kuriai buvo patikėta išvengti pavojingo klimato kaitos lygio, per tuos dvidešimt metų (ir daugiau kaip devyniasdešimt oficialių susitikimų nuo tada, kai sutartis buvo pasirašyta) ne tik nepajėgė padaryti jokios pažangos ir ką nors gero nuveikti, bet netgi nepastebėjo, kad netrukdomai žengiama atgal. Mūsų vyriausybės tuščiai gaišo metų metus, klastodamos skaičius ir kivirčydamosi dėl pradžios datų, nuolat stengdamosi išsiderėti pratęsimus, lyg būtų paskutinio kurso studentės, vėluojančios atiduoti savo kursinius darbus.

Katastrofiškas viso šio painiojimo, klaidinimo ir atidėliojimo rezultatas dabar akivaizdus. Preliminarūs duomenys rodo, kad 2013 m. pasaulinė anglies dioksido emisija buvo *61 proc.* didesnė negu 1990 m., kai prasidėjo derybos siekiant sudaryti klimato sutartį. Kaip sako Masačusetso technologijos instituto ekonomistas Johnas Reilly: „Kuo ilgiau mes kalbame apie būtinybę kontroliuoti taršos emisiją, tuo sparčiau ji didėja.“ Iš tiesų vienintelis dalykas, kuris didėja greičiau negu mūsų tarša, yra pažadų ją sumažinti gausa. Kasmetiniai JT viršūnių susitikimai dėl klimato kaitos, nors tebetiekia daugiausia vilčių, kad politikai imsis žygių, pradėjo atrodyti nebe kaip rimtų derybų forumai, o kaip labai brangūs didelės anglies dioksido taršos šalių grupinės terapijos seansai, kur pažeidžiamiausių pasaulio šalių atstovai gali išlieti savo sielvartą ir pyktį, o dabar mažai anglies dioksido išmetančių šalių atstovai, atsakingiausi už pirmųjų tragedijas, nudelbti akis.¹²

Tokios nuotaikos vyrauja nuo pat tada, kai žlugo triukšmingai išreklamuotas 2009 m. Kopenhagoje įvykęs JT viršūnių susitikimas dėl klimato. Paskutinį šio susitikimo vakarą aš atsidūriau klimato teisingumo aktyvistų grupėje, tarp jų buvo ir vienas žymiausių Britanijoje šios kampanijos atstovų. Per viršūnių susitikimą šis jaunas vyras buvo tikras pasitikėjimo savimi ir savitvardos pavyzdys, jis per dieną surengdavo žurnalistams daugybę spaudos konferencijų apie tai, kas vyko kiekvienu derybų etapu ir ką įvairūs planuoti emisijos rodikliai reiškia realiam pasauliui. Nepaisydamas iššūkių, jis neprado optimizmo dėl viršūnių susitikimo perspektyvos. Tačiau kai susitikimas baigėsi ir buvo pasirašyta apgailėtina sutartis, šis vyras sugniužo tiesiog mūsų akyse. Sėdėdamas ryškiai apšviestame italų maisto restorane, jis pradėjo nesutramdomai verkti. „Aš tikrai maniau, jog Obama suprato“, – vis kartojo.

Pradedu manyti, kad anas vakaras padėjo klimato kaitos judėjimui tapti brandžiam: kaip tik tada aiškiai suvokėme: niekas neateis mūsų išgelbėti. Britų psichoanalitikė ir klimato specialistė Sally Weintrobe tai apibūdina kaip „fundamentalų“ viršūnių susitikimo „palikimą“ – ryškų ir skausmingą suvokimą, jog „mūsų lyderiai mumis nesirūpina... taip labai, kad jiems net nesvarbus mūsų išlikimas“.¹³ Kad ir kiek sykių mus nuvylė politikų nesėkmės, šis suvokimas vis tiek buvo netikėtas, tarsi likimo smūgis. Iš tiesų supratome, kad esame palikti vieni veikti savarankiškai ir kad patikima viltis per šią krizę turės kilti iš apačios.

Kopenhagoje didžiausios taršos šalių vyriausybės – tarp jų JAV ir Kinija – pasirašė neįpareigojančią sutartį, pasižadėdamos rūpintis, jog temperatūra nepakiltų daugiau kaip 2 °C virš to meto lygio, kai mūsų ekonomikos varomąją jėgą tapo anglis. (Tai atitiktų 3,6 °F.) Šis žinomas planuotas rodiklis, kuris neva reiškia „saugią“ klimato pokyčių ribą, visada buvo veikiau politinis sprendimas, labiau susijęs su ekonomikos žlugimo minimizavimu negu su didžiausio žmonių skaičiaus išsaugojimu. Kai 2 °C rodiklis Kopenhagoje oficialiai buvo paskelbtas, daugybė delegatų entuziastingai prieštaravo, jie teigė, jog toks siektinas rodiklis yra „mirties nuosprendis“ kai kurioms žemai plytinčioms saloms ir jose įsikūrusioms šalims, taip pat didumai valstybių į pietus nuo Sacharos. Iš tiesų planuotas rodiklis labai rizikingas mums visiems: kol kas temperatūra yra tepakilusi 0,8 °C, o mes jau patiriame daugybę gąsdinančių poveikių, tarp jų ir precedento neturintį Grenlandijos ledynų tirpsmą 2012 m. vasarą, ir vandenynų rūgštėjimą – kur kas greitesnį, negu tikėtasi. Jei leisime temperatūrai pakilti dvigubai nei dabar (1,6 °C), tai tikrai turės labai žalingų padarinių.¹⁴

Pasaulio bankas savo 2012 m. ataskaitoje išdėstė rizikingą sumanymą, paskatintą šio rodiklio. „Pasaulio šilimui artėjant ir peržengiant 2 °C ribą, kyla rizika, kad pasireikš netiesiniai viską apverčiantys padariniai. Pavyzdžiui, Antarktidos vakaruose ištirpę ledynai paskatins greitesnį jūros lygio kilimą, o didelės dalies Amazonės miškų išnaikinimas drastiškai paveiks ekosistemą, upes, žemės ūkį, energijos gamybą ir pagrindinių žmogaus poreikių tenkinimą. Taigi XXI a. toliau stiprės pasaulio šilimas, kuris paveiks visus žemynus.“¹⁵ Kitaip tariant, jei leisime temperatūrai peršokti tam tikrą ribą, bus nebe mūsų valioje, kur sustos gyvsidabrio stulpelis.

Bet dar svarbesnė ir opesnė problema, o kartu ir priežastis, kodėl viršūnių susitikimas Kopenhagoje sukėlė tokią neviltį, yra ta, kad vyriausybės, nesutarusios įsipareigoti būtinai pasiekti planuotų rodiklių, laisvai gali nesilaikyti savo pasižadėjimų. Tas ir vyksta. Iš tiesų tarša taip sparčiai didėja, kad, jei gu mūsų ekonomikos struktūra radikaliai nepasikeis, 2 °C jau dabar atrodo

utopija ir svajonė. Pavojaus varpais skambina ne tik aplinkosaugininkai. Pasaulio bankas irgi perspėjo, paskelbdamas savo ataskaitą, kad „mes lekiame į 4 °C šiltesnį pasaulį (šimtmečio pabaigoje), kurį kamuos stiprios karščio bangos ir kuriame išseks pasaulio maisto atsargos, bus pažeista ekosistema ir biologinė įvairovė, jūros lygis pakils taip smarkiai, kad žus žmonės, gyvos būtybės“. Ir ataskaitoje skelbiama, kad „niekas nežino, ar įmanoma prisitaikyti prie 4 °C šiltesnio pasaulio“. Kevinas Andersonas, buvęs Tyndallio klimato kaitos tyrimų centro, greitai tapusio viena svarbiausių JK klimato tyrimo institucijų, direktorius (šiuo metu – direktoriaus pavaduotojas), pasako dar tiesmukiau; jis teigia, jog planetos sušilimas 4 °C (7, 2 °F) yra „nesuderinamas su jokia pagrįsta organizuota, teisinga, civilizuota pasaulinės bendruomenės samprata“.¹⁶

Tiksliai nežinome, koks bus pasaulis, atmosferai sušilus 4 °C, tačiau net ir geriausiu atveju scenarijus turbūt bus katastrofiškas ir pražūtingas. Sušilimas 4 °C galėtų pakelti jūros lygį 1 ar net 2 metrais, ir taip nutiktų jau 2100-aisiais (o per ateinančius šimtmečius vis prisidėtų po kelis metrus). Tai paskandintų kai kurias salų tautas, pavyzdžiui, Maldyvų ir Tuvalu, užlietų ir apsemtų daugelį pakrančių sričių, pradedant Ekvadoru ir Brazilija, o baigiant Nyderlandais, Kalifornijos diduma, JAV šiaurės rytų zona, nemažomis Pietų ir Pietryčių Azijos dalimis. Kiltų pavojus didmiesčiams, pavyzdžiui, Bostonui, Niujorkui, Los Andželui, Vankuveriui, Londonui, Mumbajui, Honkongui ir Šanchajui.¹⁷

O kol kas žiaurios karščio bangos gali pribauginti dešimtis tūkstančių žmonių, netgi gyvenančių turtingose šalyse, – visuose žemynuose, išskyrus Antarktidą, jos taps įprasta vasaros kasdienybe. Dėl karščio labai nukentės maistinių javų derlius, nes visame pasaulyje javai menkai tužderės (gali būti, kad Indijos kviečių ir JAV kukurūzų derlius sumažės 60 proc.), ir taip nutiks tuo metu, kai jų poreikis bus išaugęs, nes padidės gyventojų skaičius ir mėsos suvartojimas. Kadangi javai patirs ne tik pribloškiantį karštį, bet ir kitas ekstremalias oro sąlygas, tarkim, plačiai apimančias sausras, potvynius, kenkėjų ir parazitų sukeltų epidemijų protrūkį, gali paaiškėti, kad žala ir nuostoliai bus dar baisesni, nei numatyta.

Pridūrus visa griauinančius uraganus, įsisiautėjusius gaisrus, žvejybos išnykimą, vandens atsargų sunaikinimą ir tiekimo nutraukimą, rūšių išnykimą ir pasaulį kamuojančias ligas, sunku ir įsivaizduoti, kad dar galėtų išlikti ir gyvuoti taikinga, tvarkinga, įstatymų besilaikanti visuomenė (kur vyksta tokie reiškiniai).¹⁸

Ir turėkite omenyje, kad tai optimistinis scenarijus, kai klimato šilimas stabilizuojamas daugmaž ties 4 °C ir neviršija virsmo taško, už kurio jau vyktų nebevaldomai ir įgautų pagreitį. Pasiremiant pastaruoju modeliu, saugiau daryti prielaidą, kad 4 °C sukels daugybę neapsakomai pavojingų grįžtamojo

ryšio kilpų – pavyzdžiui, Arktyje rugsėjį nebebus ledo, arba, pagal vieną naują tyrimą, augmenija vešės be perstojo, bus pernelyg prisotinta chemikalų, tad nebeveiks kaip patikimas „nutekamasis vamzdis“, o tada daugiau anglies dioksido bus išmesta į orą, negu absorbuota. Ir kai tai įvyks, žlugs visos viltys numatyti tolesnį poveikį. Toks procesas gali prasidėti anksčiau, nei kas nors yra numatęs. 2014 m. gegužę NASA ir Kalifornijos universiteto, esančio Ervaine, mokslininkai atskleidė, kad vakarinėje Antarktidos dalyje ištirpo ledynai maždaug sulig Prancūzija, ir dabar tas procesas, regis, nebesustabdomas. Tikriausiai tai reiškia viso Antarktidos ledynų sluoksnio pražūtį, kaip teigia garsios studijos autorius Ericas Rignot, „kartu jūros lygis pakils 3 ar net 5 metrais. Dėl to milijonai viso pasaulio žmonių liks be gyvenamosios vietos ir bus priversti kraustyti“. Tačiau šis ledynų tirpsmas galėjo vykti šimtmečius, ir vis dar yra laiko taršai sumažinti, šiam procesui sulėtinti ir išvengti blogiausių padarinių.¹⁹

Daug labiau gąsdina tai, kad daugybė žymiausių analitikų mano, jog, esant tokiai dabartinės taršos trajektorijai, mes artėjame prie didesnio sušilimo kaip 4 °C. Tarptautinė energetikos agentūra* 2011 m. paskelbė, kad artėjame prie sušilimo 6 °C, arba 10, 8 °F. Ir kaip teigia TEA vyriausiasis ekonomistas: „Kiekvienas, net mokinukas, žino, jog mus ištiks katastrofiškos pasekmės.“ (Faktai rodo, kad sušilimas 6 °C tikriausiai pasieks kelis virsmo taškus – ne tik lėtesnių procesų, kaip minėtasis Antarktidos vakarų dalies ledynų ištirpimas, bet ir staigesnių, pavyzdžiui, gausybė išmetamo metano iš Arkties amžinojo įšalo žemės.) Bendrovių tinklas „PricewaterhouseCoopers“ taip pat išleido pranešimą, įspėjantį verslą, kad artėjame prie „sušilimo 4 °C ar netgi 6 °C“.²⁰

Šios įvairios prognozės yra kaip pavojaus sirenos jūsų namuose, suskambančios tuo pat metu. Ir tada visos pavojaus sirenos viena po kitos suskamba jūsų gatvėse. Jos tiesiog reiškia, kad klimato kaita virto egzistencine žmonijos, kaip gyvybės rūšies, krize. Vienintelis istorinis tokios apimties ir gelmės krizės precedentas buvo Šaltojo karo baimė, kad mums gresia branduolinis susinaikinimas, po kurio diduma mūsų planetos taps nebegyvenama. Bet tai buvo (ir tebėra) tik grėsmė; menkutė tikimybė, jei kartais geopolitika taptų nebevaldoma. Dauguma branduolinės fizikos mokslininkų niekada nepasakys, kad mūsų civilizacijai jau kilęs toks pavojus, jeigu mes toliau gyvensime įprastą kasdienį savo gyvenimą, darysime tai, ką jau darome, o klimatologai kaip tik šitai mums ir sako.

Kaip 2010 m. paaikškino Ohajo universiteto klimatologas Lonnie G. Thompsonas, garsus visame pasaulyje mokslininkas, tyrinėjantis ledynų tirpsimą: „Klimatologai, kaip ir kiti mokslininkai, linkę būti beaistriai ir santūrūs. Mes nepasiduodame teatrališkiems aimanavimams, kad dangus griūva.

* *International Energy Agency – IEA.*(Angl.)

Dauguma mūsų kur kas jaučiau ir patogiau jaučiasi laboratorijose arba rinkdami duomenis ir faktus darbo lauke, negu duodami interviu žurnalistams ar sakydami kalbas Kongreso komitetams. Tad kodėl klimatologai prabyla apie visuotinio šilimo pavojus? Atsakymas: nes mes visi dabar įsitikinę, jog visuotinis šilimas kelia akivaizdžią grėsmę mūsų civilizacijai.²¹

Nieko nėra aiškesnio. Ir vis dėlto, užuot greitai reagavę į pavojaus signalą ir darę viską, ką tik įstengia, kad pakeistų kryptį, dauguma žmonių visiškai sąmoningai keliauja įprastu, pramintu keliu. Tik, kaip ir 3935 skrydžio keleiviai, padedami galingsnio, purvinesnio variklio.

Kas mums darosi?

IŠTIES NETINKAMAS LAIKAS

Buvo pateikta daug atsakymų į šį klausimą, pradedant tuo, kad nepaprastai sunku visoms pasaulio šalių vyriausybėms dėl ko nors susitarti, ir baigiant tuo, kad nėra realių technologinių sprendimų, o ir žmogiškoji prigimtis su-laiko mus nuo veiklos, jei grėsmės atrodo tolimos, be to, visai neseniai pareikšta, esą mes vis tiek susisprogdinsime ir nėra prasmės stengtis ką nors daugiau nuveikti, belieka vien gėrėtis ir mėgautis kraštovaizdžiu, leidžiantis šiuo keliu žemyn.

Kai kurie aiškinimai yra pagrįsti, bet visi jie galiausiai nepakankami. Štai kad ir pareiškimas, esą per sunku tokiai daugybei šalių susitarti dėl veiksmų krypties. Taip, tai sunku. Bet praicityje daugelį kartų JTO yra padėjusi vyriausybėms susiburti ir įveikti bendrus iššūkius, tarkim, ozono sluoksnio suplonėjimo ar branduolinio ginklo plėtros. Sudarytos sutartys nebuvo tobulos, bet jos liudija tikrą pažangą. Be to, per tuos pačius metus, kai mūsų vyriausybės nepajėgė įvesti griežtos ir teisiškai įpareigojančios sistemos, kuri pareikalautų sumažinti taršą, tikriausiai dėl to, kad bendradarbiauti buvo pernelyg sudėtinga, joms vis dėlto pavyko įsteigti Pasaulio prekybos organizaciją – įmantrią ir sudėtingą globalinę sistemą, reguliuojančią gėrybių ir paslaugų tiekimą visoje planetoje ir turinčią aiškias taisykles, už kurių pažeidimą numatytos griežtos bausmės.

Teiginys, kad mus stabdo technologinių sprendimų trūkumas, jau nebeįtikina. Atsinaujančių šaltinių, pavyzdžiui, vėjo ir vandens, energija buvo vartojama anksčiau negu iškastinio kuro, be to, ji tampa vis pigesnė, efektyvesnė, kasmet vis lengviau kaupiti jos atsargas. Per praėjusius du dešimtmečius suklestėjo išradingas atliekų perdirbimas, planuojamas žalioji miestas.